

DERK LEMANS

*KANONNIER EN TAMBOER BIJ DE HALVE ARTILLERIE KOMPAGNIE,
DERDE BATAILLON DER EERSTE AFDEELING GELDERSCHE SCHUTTERIJ
IN GARNIZOEN TE BREDA*

en

GEERTRUIJ ANTHONIA HENDRIKS
SPINSTER TE BREDA

AD van SPRUNDEL
oktober 2020

*Afbeelding Voorpagina:
Nationaal Militair Museum*

Geraadpleegde documenten

Armamentaria Aflevering 16 uit 1981 van de Stichting “Vrienden van het Legermuseum”. De Armamentaria is een jaarlijkse uitgave. In deze uitgave zijn een aantal artikelen opgenomen rond de Tiendaags Veldtocht in 1831. Deze Veldtocht had tot doel de Belgische Opstand te onderdrukken, hetgeen niet gelukt is.

Ik kreeg de Armamentaria van het Nationaal Militair Museum. Ook kreeg ik een paar mooie digitale prenten van hen: De Tamboer van de Schutterij (voorpagina) en De Vaandeldrager van de Geldersche Schutterij.

http://www.militairmagazijn.nl/bronnen/armamentaria/artikel/bronnen_armas_xml_fa42df19-9e1b-483f-a1d0-512fea585354/

Deze link verwijst naar een site op het internet die grotendeels is gebaseerd op artikelen in de bovengenoemde **Armamentaria**.

West-Brabants Archief: aktes van geboorte, huwelijk en overlijden.

Stadsarchief Breda: aktes van geboorte, huwelijk en overlijden en diversen.

Regionaal Archief Nijmegen: aktes van geboorte, huwelijk en overlijden en militieregister.

Gelders Archief: Controle- en Administratieboeken Mobiele Schutterij.

Inleiding

Derk en Geertruij zijn mijn betovergrootouders, in alledaags Nederlands, de grootouders van mijn grootmoeder: Geertruida Brock, de moeder van mijn vader.

Bij mijn onderzoek naar mijn voorouders kwam ik in het Stadsarchief van Breda hun huwelijksakte tegen uit 1833 (afbeeldingen 11 en 12). Deze akte geeft een schat aan informatie, men schreef veel op in die tijd.

Derk is dan tamboer bij de Geldersche Schutterij in garnizoen te Breda en Geertruij heeft dan geen beroep. De ouders van beiden staan genoteerd en ook de grootouders. Voor een familieonderzoek waardevolle gegevens, je schiet namelijk gelijk een paar generaties op. Twee kinderen van Geertruij worden wettig erkend bij het huwelijk; het oudste kind van Geertruij niet.

Zoals vaak bij het vinden van gegevens roepen die nog meer vragen op, dan beantwoord worden. Zoals, wat doet de Geldersche Schutterij in Breda. Waarom trouwen Derk en Geertruij pas als er 3 kinderen zijn; waarom wordt het oudste kind: Willemijna, niet erkend.

Onderstaand ga ik proberen antwoorden te geven op die vragen.

Geertruij Anthonia Hendriks

Geertruij wordt op 2 mei 1805 gedoopt in de Nederlands Hervormde Kerk van Breda.

Ze is de dochter van Matthijs Hendriks en van Wilhelmina van den Brendel, de jongste van 7 kinderen. Het gezin is Nederlands Hervormd.

Mogelijkerwijs zijn 4 van de 7 kinderen jong overleden. Van Hendrik (1793), Johanna (1798), Gradus (1798) en Johannes (1802) kom ik na hun doop geen gegevens meer tegen in de registers. De registraties in de begraafregisters voor 1811 zijn zeer summier. Zeker als het een kind betreft. Matthijs Hendriks verliest in 1798 en 1799 een kind. De moeder wordt niet vermeld. In 1798 staat vermeld:: 29 augustus van gereformeerden armen begraven het kint van Mathijs Hendriks. In 1799 staat dat op 18 mei vermeld. Als de registers spreken over "onze" Mathijs Hendriks, zijn dan dus 2 van de 4 boven genoemde kinderen overleden.

In de volkstellingsregisters van 1816 en 1817, staat het gezin Hendriks geregistreerd in de Boschstraat op no. 268 in Breda. Vader Matthijs, moeder Wilhelmina en de kinderen Andries (1795), Gerardus (1800) en Geertruij. Vader Matthijs is spinner van beroep. Geertruij is dan dus respectievelijk 11 en 12 jaar oud.

268	Wilhelmina Brendel	Spinner	1792	gealmenteed
	Andreas Hendriks	Breda		Spinner
	Gerardus id	id		id
	Geertruij id	id		id

Afbeelding 1: Uit het volkstellingsregister van 1821 Gemeente Breda

Stadsarchief Breda

In het volkstellingsregister van 1821 woont het gezin nog op hetzelfde adres en zien we dat vader Matthijs al overleden is (begin 1821), hij staat niet meer geregistreerd. Van moeder Wilhelmina wordt vermeld dat ze sinds 1772 in Breda woont en staat de term gealmenteed achter haar naam. Dat houdt in dat zijn ondersteund c.q. bedeed wordt. De 3 kinderen zijn spinner van beroep. Bij alle 3 de registraties staat vermeld dat het gezin gereformeerd is.

Waarschijnlijk heel kort na bovengenoemde registratie in 1821 is moeder Wilhelmina verhuisd naar de Bossche Barakken. Deze barakken zijn ook gelegen in de Boschstraat achter of naast het pand de Wildeman.

De barakken zijn in vroegere jaren in eerste instantie gebouwd voor het huisvesten van militairen. Later plaatst men ook arme weduwen en arme gezinnen in deze barakken. Moeder Wilhelmina overlijdt eind 1821

Op 9 juni 1825 om 10 uur 's avonds wordt Wilhelmina geboren, dochter van Geertruij. Geertruij is ongehuwd. "Onecht niet erkend kind" staat daarom in de marge van de akte vermeld. Wilhelmina zal ook later niet erkend worden. We lezen in de akte ook dat Geertruij nog spinster van beroep is. Op 22 december 1828 om 11 uur 's avonds wordt de tweede dochter van Geertruij geboren, Maria is haar naam. Ook hier de vermelding in de marge van de akte: "Onecht niet erkend kind". In deze akte wordt echter in de marge de toevoeging gemaakt dat Maria gewettigd wordt in 1833 bij het huwelijk tussen Geertruij en Derk Leemans.

Dan in 1832 op wordt op 11 februari om 4 uur 's middags Gerardus geboren, zoon van Geertruij en Derk Leemans. Derk verklaard de vader te zijn. Geertruij en hij zijn niet gehuwd.

In de marge van de geboorteakte komt te staan: "onecht erkend kind". Ook Gerardus wordt bij het huwelijk in 1833 gewettigd. Verder lezen we in de akte dat vader Derk dan (in 1832) kanonnier is bij de Geldersche Schutterij.

Derk Leemans

Derk is ruim 4 jaar jonger dan Geertruij. Hij wordt op 27 augustus 1809 geboren in Nijmegen. Hij is de zoon van Gerardus Leemans en van Anna Maria Opsomer. Het gezin is Nederduits Gereformeerd wat een oudere benaming is voor Nederlands Hervormd.

Als Derk 4 jaar oud is overlijdt zijn vader in 1813, die dan nog maar 33 jaar oud is.

Uit de overlijdensakte van zijn vader weten we dat die kleermaker is. Zijn grootvader was bij overlijden wever van beroep.

Zeer waarschijnlijk is Derk enig kind, zijn moeder heeft in 1811 nog een levenloos kind gebaard. Moeder Anna Maria hertrouwt in 1819 met weduwnaar Willem Pool, die kledermaker van beroep is. Ze verkeren in een milieu van handwerkslieden. Zijzelf komen uit een omgeving van wevers en kleermakers. De getuigen bij het huwelijk zijn smid, metselaarsknegt en kuijpersknegt.

Door dit huwelijk krijgt Derk er 7 half broers en zusters bij.

De inschrijving van Derk Leemans in het Militieregister, zijn vrijloting en inlijving als vrijwilliger.

In 1827 wordt Derk ingeschreven in het Militieregister te Nijmegen. Op het inschrijvingsformulier is nogal wat informatie verzameld.

Leemans Derk	1 Nijmegen	1 28	1 1	Aangezicht <i>brun</i>	Visage	1 Nijmegen
	2 Gelderland	2 angubas	2 5	Voorhoofd <i>brun</i>	Front	2 Gelderland
	3 10:	3 1809	3 7	Oogen <i>legt blaauw</i>	Yeux	3 10:
	4	4 0	4 0	Neus <i>klein</i>	Nez	4 Ja
Bokkom	1 Nijmegen	1 25	1 1	Mond <i>klein</i>	Bouche	
				Kin <i>ronde</i>	Menton	
				Haar <i>blond</i>	Cheveux	
				Wenkbrauwen <i>id</i>	Sourcils	
				Merkbare teekenen <i>een lid</i>	Signes particuliers	
				Teekenen aan het rechter kakebeen		
				Aangezicht <i>brun</i>	Visage	1 Nijmegen
				Voorhoofd <i>brun</i>	Front	

Afbeelding 2: Gedeelte van de inschrijving van Derk in het Militieregister 1827 in Nijmegen

1	Gradus overleden	1 Schoenmakersleerling	1 Ja	1
2	Opsomer	2 "	2 "	
3	Anna Maria hertrouwd met Willem Pool	3 Zonder beroep	3 "	2
4	"	4 "	4 "	
5	Nijmegen			

Afbeelding 3: Gedeelte van de inschrijving van Derk in het Militieregister 1827 in Nijmegen

Regionaal Archief Nijmegen

In de 2de kolom worden de geboorteplaats: Nijmegen, de Provincie: Gelderland, het nr. van het militie-kanton: 19 benoemd. De 3de kolom vermeldt de geboortedatum: 27 augustus 1809.

De 4de kolom zorgt voor het nodige cijferwerk. De lengte van Derk is genoteerd in oude maten; 1 geeft het aantal ellen aan: 1, 2 het aantal palmen: 5, 3 het aantal duimen: 7, en 4 het aantal strepen: 6. Zijn lengte is dus 1 el; 5 palmen; 7 duimen en 6 strepen. In 1820 is het metrieke stelsel ingevoerd. 1 el is dan een meter; 1 palm 1 dm; 1 duim is dan 1 cm en 1 streep 1mm. Derk is dus 1,576 m.

De gemiddelde lengte voor dienstplichtigen in Nederland, geboren in 1800 en 1830 is 163.0 resp. 162.7 cm. Met zijn lengte is Derk net aan de maat om goedgekeurd te worden.

In de 5de kolom wordt zijn uiterlijke kenmerken beschreven. Bij merkbare teekenen wordt vermeld: een litteken aan het rechter kakebeen.

In de 6de kolom zijn verblijfplaats. Bij 4 staat Ja, dat betekent dat hij bij zijn ouders woont.

In de volgende kolom, de eerste van afbeelding 3 staat dat vader Gradus overleden is. Dat moeder Anna Maria Opsomer hertrouwd is met Willem Pool en dat ze in Nijmegen wonen.

Dan zien we dat Derk schoenmakersleerling is en dat moeder Anna Maria zonder beroep is.

De Ja bij 1 in de laatste kolom geeft aan dat hij zichzelf aangemeld heeft.

In 1829 wordt Derk vrijgeloot voor de dienst. De Gouverneur der Provincie Gelderland verstrekt hem op 21 maart een Certificaat met daarop zijn persoonlijke gegevens en zijn signalement. De Gouverneur schrijft vervolgens: "voor de Nationale Militie is ingeschreven, dat aan hem vervolgens bij de loting is ten deele gevallen het nummer 215, hetwelk tot heden niet opgeroepen zijnde, hem tot geene dienst heeft verplicht." (Afbeelding 4)

Model lett. L. L. Nationale Militie. Ligting van den jare
 Art. 200 der Wet. achttien honderd
 negt a twintig

PROVINCIE GELDERLAND.

Certificaat.

DE GOUVERNEUR DER PROVINCIE GELDERLAND, *Derk Leemans*,
 verklaart, dat
 geboren te *Nymegen* den *24 Augustus 1844*.
 van beroep *lijpennakers knecht*
 Zoon van *Grasius Paul*
 en van *Anna Maria Opdamer*.
 van beroep *—*
 wonende te *Nymegen*
 binnen de Gemeente van *Nymegen*.
 voor de Nationale Militie is ingeschreven, dat aan hem ver-
 volgens bij de loting is ten deele gevallen het nummer *215*,
 hetwelk tot heden niet opgeroepen zijnde, hem tot geene dienst
 heeft verpligt.

Signalement.

Lengte 1 El *50* Strepen
 Aangezicht *traac*
 Voorhoofd *traac*
 Oogen *chaain*
 Neus *—*
 Mond *klein*
 Kin *—*
 Haar *—*
 Wenkbrauwen *—*
 Merkbare teekenen *—*
de eerste Maag

Handteekening
Derk Leemans

Gegeven te Arnhem, den *21 Maart 1849*
 Voor De Gouverneur der Provincie;
Het Leu van Tee Sely
Stevens

Geregistreerd N°. *531*
—

Afbeelding 4: Uitloting van Derk voor De Nationale Militie de datum 21 maart 1829
 Stadsarchief Breda

Derk treedt toch in dienst bij de Geldersche Schutterij. In de controleboeken van zijn Bataillon bij de Geldersche Schutterij wordt dat vermeld: vrijwilliger. Of Derk zich zelf aanmeldt of dat hij vervanger is voor iemand met een lager lotnummer, daar heb ik nog geen gegevens van gevonden. Optreden als vervanger kan aardig wat geld opleveren.

Ook uit de diverse aktes van de gemeente Breda; trouwaktes en geboorteaktes van kinderen blijkt dat Derk zijn dienstitijd heeft doorgebracht bij de Geldersche Schutterij in garnizoen te Breda. Dit tijdens de Belgische Opstand tussen 1830 en 1839.

Tiendaagse Veldtocht

Onder bovengenoemde titel is op de site:

http://www.militairmagazijn.nl/bronnen/armamentaria/artikel/bronnen_armas_xml_fa42df19-9e1b-483f-a1d0-512fea585354/ een artikel geschreven. Dit artikel is grotendeels terug te leiden tot de **Armamentaria** Aflevering 16 uit 1981 van de Stichting " Vrienden van het Legermuseum".

Onderstaand heb ik een samenvatting uit dit artikel gemaakt en dan die gedeelten gebruikt die ook rond Derk Leemans aan de orde zijn. Daartussen beschrijf ik hoe dat voor Derk uitpakt.

Legerorganisatie

Op 2 december 1813 bepaalt de Soeverein Vorst Willem (de latere Koning Willem I) bij een proclamatie de vorming van een leger, bestaande uit 21 beroepsbataljons en 20 militiebataljons. De Nationale Garde herkrijgt haar naam van Schutterij, met dien verstande, dat zij plaatselijk gebonden, een rijksorganisatie wordt. Zij bestaat dan uit 61 dienstdoende bataljons en 41 rustende bataljons. Middels een wet van 11 april 1827 wordt het gehele land van een nieuwe schutterij-organisatie voorzien. Het is met deze organisatie dat onze strijdkrachten in augustus 1830 geconfronteerd worden met de afscheidingbeweging in België. Er zijn dan in het Verenigde Koninkrijk 3 afdelingen en 36 bataljons. Respectievelijk zijn dit er uit de Noordelijke- en Zuidelijke Nederlanden 2 en 1 (afdeling), 16 en 20 (bataljons).

Derk is dus direct in 1827 al aan de beurt, hij is dan 18 jaar oud en wordt opgenomen in het militieregister. In 1829 wordt Derk vrijgeloot. In latere controleboeken van zijn bataillon staat hij als vrijwilliëger genoteerd.

Mobielmaken van de schutterij

Op iedere honderd zielen in een gemeente gaat men uit van een sterkte van twee man. Deze schutters zouden óf dienstdoend zijn óf tot de rustende schutterij behoren. Vanaf hun vijfentwintigste jaar zou de werkelijke dienstdtijd vijf jaren bedragen. Hierna zou vijf jaren als reserve moeten worden vervuld. Ontslag zou worden verleend als het vierendertigste jaar was voleindigd. Binnen de organisatie werd een `eerste ban' der schutterijen gevormd door de ongehuwden en de gehuwden zonder kinderen.

De door de Belgische opstand noodzakelijke ontslagen van dienstplichtigen uit de zuidelijke gebieden van ons land - daarbij inbegrepen de ontslagen van het beroepspersoneel uit die gebieden, brachten de inzetbaarheid van het staande leger in gevaar. Het lag dan ook voor de hand de ontstane situatie het hoofd te bieden door het mobielmaken van de Schutterij. Dat geschiedde door middel van een tweetal Koninklijke Besluiten. Deze Besluiten van 10 en 11 oktober 1830 regelden de mobilisatie van de dienstdoende en de rustende schutterijen. Allen moesten bijeen worden gebracht en uit deze groep 25- tot 35-jarigen moesten vrijwilligers en leden van de eerste ban worden getrokken om tot keurcompagnieën te worden gevormd. Het geheel moest dan op sterkte worden gebracht door gehuwden zonder kinderen in te delen.

Derk is er in relatie tot bovengenoemde leeftijden vroeger bij. Was de staat gedwongen door de mobilisatie jongere mannen toe te laten? Op 13 februari 1832 doet Derk aangifte van het derde kind van Geertruij: Gerardus. Derk zegt dat hij de vader is, Hij en Geertruij zijn echter niet gehuwd. In de kantlijn van de geboortekte wordt genoteerd: "onecht erkend kind". Derk is dan kanonnier bij de Geldersche Schutterij. Hij is dan 22 jaar oud. Als Derk en Geertruij in 1833 trouwen worden het tweede kind van Geertruij: Maria (22-12-1828) en de bovengenoemde Gerardus gewettigd.

“Binnen de organisatie werd een ‘eerste ban’ der schutterijen gevormd door de ongehuwden en de gehuwden zonder kinderen.” Uit deze eerste ban werden de keurcompagnieën gevormd.

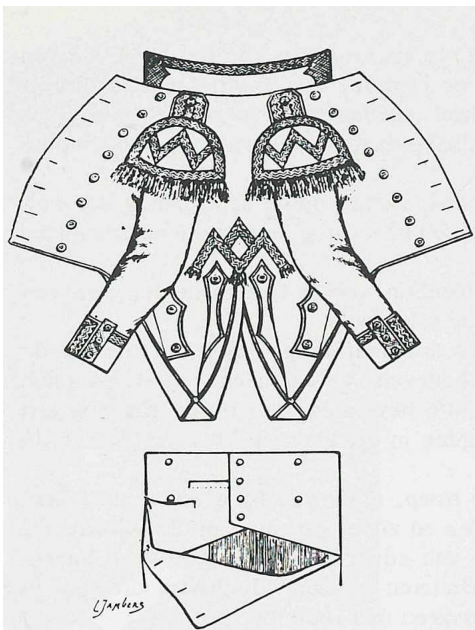

Afbeelding 5: Heemkunde Boxtel

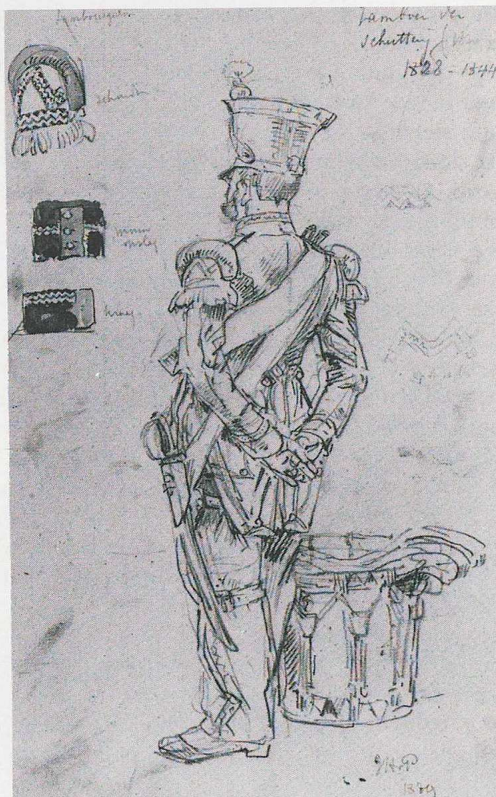
Dit kan de reden zijn geweest dat Derk niet trouwde , zo kon hij bij een dienstdoende compagnie zijn en mogelijk tot een keurcompagnie horen.

Kleding en uitrusting

Dankzij J. F. Teupkens 'Kleedmg en Wapenuitrusting van de Koninklijke Nederlandsche troepen' weten wij dat de kleding en uitrusting van de Schutterij op papier deugdelijk is geregeld. Helaas leert de praktijk heel wat anders.

Rok van een tamboer der schutterij
1828-1844.
L. Jambers Carnet de la Fourragère
1928

Tamboer der schutterij 1830, schets J.
Hoyneck van Papendrecht 1889
Coll. Legermuseum.

Tamboer van de Mobiele Schutterij in
klein tenue met model kwartier muts
1831
J. Hoyneck van Papendrecht naar Van
Loon.

39

Afbeelding 6: Tamboer der Schutterij

Uit: Armamentaria Aflevering 16, 1981

De zorg is hen allen te kleden in donkerblauwen rok met blauwe voering, rode kraag en rode opslagen, witte knopen, zwarte das en wit of blauw vest, blauwe pantalon, zwarte slobkousen en sjakot. Maar tijdens de veldtocht zal blijken, dat bovenkleding dikwijls als nutteloze ballast te velde werd weggegooid. Bataljons Schutterij hadden blauwe lakense broeken weggegooid om in hun linnen broeken de veldtocht mee te maken.

Vorming, opleiding en locatie

Prins Frederik, de tweede zoon van Koning Willem I heeft zich veel moeite getroost om het Nederlandse leger te hervormen, op de juiste wijze op te leiden en om wille van een goede landsverdediging tot een juiste locatie van de diverse militaire eenheden te komen. Na de omwenteling waren er maar weinig zuidelijke officieren en minderen die het verlangen te kennen gaven bij de Noord-Nederlandse korpsen te blijven dienen. Het was vooral bij de Schutterijen, dat men het gemis aan kader sterk voelde. Tijdens de veldtocht zelf blijkt ook, dat aan de vorming en opleiding van de schutters-officieren het een en ander ontbreekt.

De vorming en opleiding riep soms weerstanden op, omdat men niet gekomen was om te dienen, maar om te vechten tegen de Belgen.

Alle problemen verergerden toen de heropening van de oorlogshandelingen op zich liet wachten en de eenheden hun geboorteplaats verwisselden voor een Brabantse garnizoensplaats om in de geheimen van de garnizoensdienst te worden ingewijd.

Per 1 augustus 1831 treffen wij de Schutterij aan verdeeld over het veldleger enerzijds en over de bezettings- en garnizoenstroepen anderzijds. In het veldleger - toentertijd mobiele leger genaamd - wordt het grootste contingent gevormd door de schutterij.

Bezettings- en garnizoenstroepen worden door de schutterij geleverd uit Zeeland, Noord-Brabant, Gelderland, Zuid-Holland, Noord-Holland, Drenthe, Groningen en Friesland.

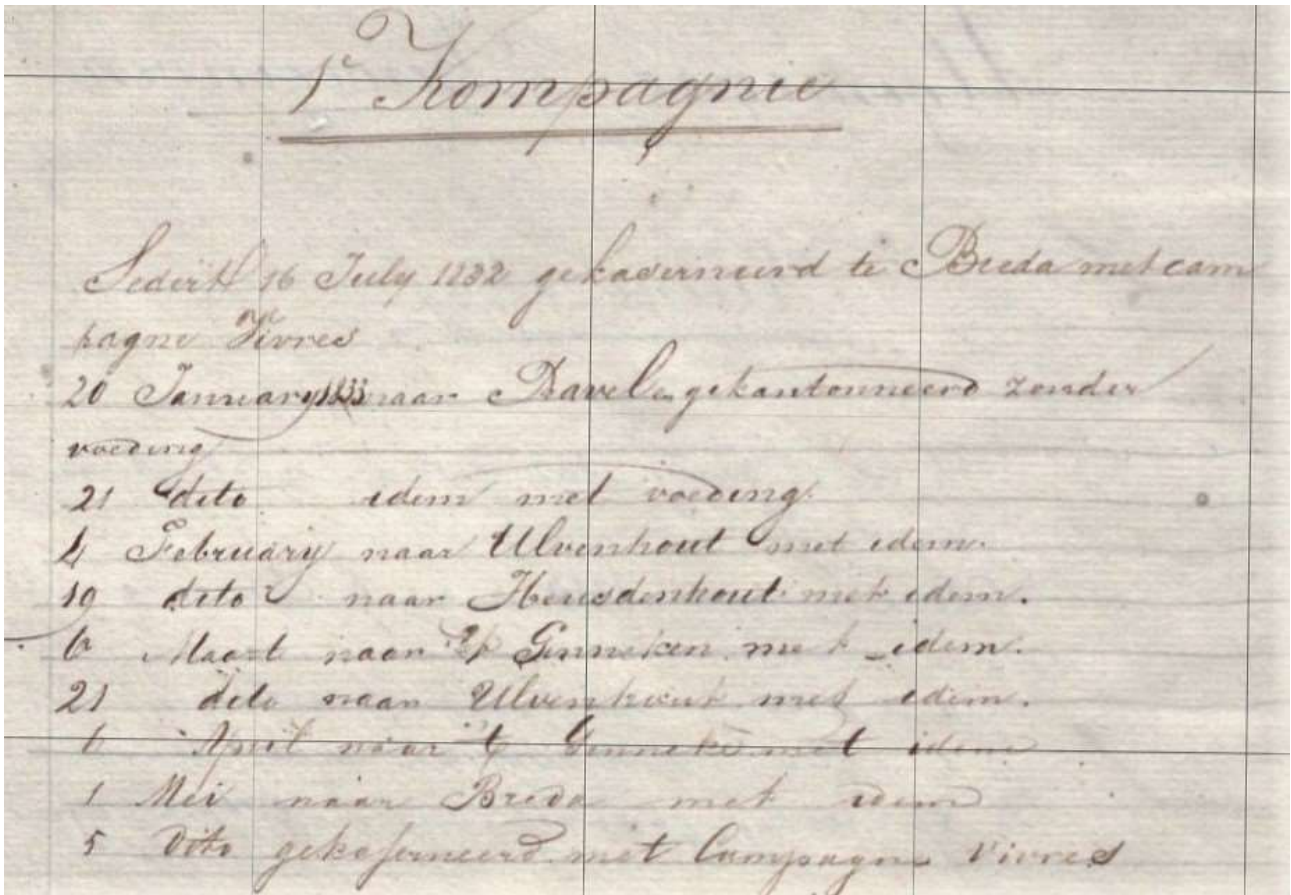
Van deze eenheden zullen die in de garnizoenen Bergen op Zoom, Breda, Grave, 's-Hertogenbosch en Nijmegen - na afloop van de veldtocht - in de gevechtshandelingen betrokken blijken te zijn geweest.

Het 3de Bataillon van de eerste Afdeling van de Geldersche Schutterij, bestaande uit 6 compagnieën en 1 Artillerie compagnie marcheert eind 1830 en in het begin van 1831 af naar Breda en omliggende plaatsen. Per compagnie worden jaarlijks de bewegingen van de compagnie en de individuele manschappen genoteerd in controleboeken en administratieboeken. Eerst wordt een korte algemene beschrijving opgenomen onder de titel "Algemene Beweging". Dit omvat de bewegingen van betreffende Compagnie, zie afbeelding 7. Vervolgens worden per manschap summier de bijzondere gebeurtenissen weergegeven. Dit kan onder andere gaan om verlof of ziekteverzuim.

Inzetbaarheid

De inzetbaarheid van een militaire eenheid is mede afhankelijk van de discipline van die eenheid. En zeker ten aanzien van de schutterijen binnen het raam van de Tiendaagse Veldtocht behoort hieraan aandacht te worden besteed. Eind december 1830 vonden in het garnizoen Breda onregelmatigheden plaats. Dronkenschap, baldadigheid op de openbare weg, daden tegen superieuren werden door de krijgsraad gestraft. Bij de artillerie werd de klacht vernomen, dat men de wallen verliet, hetzij voor de regen, hetzij omdat onvoldoende sterke drank werd verkregen.

Het inzetbaar maken van de mobiele schutterijen heeft veel werk gekost. Maar het is - wellicht omdat men een acht of negen maanden ter beschikking had - gelukt. In de beschikbare tijd werd druk en grondig geëxerceerd. Hiertoe werden veelal officieren en onderofficieren uit het leger ter beschikking gesteld.

Afbeelding 7: De Algemene Bewegingen van de 1e Compagnie van het 3de Bataillon, 1ste Afdeeling Geldersche Schutterij Gelders Archief

Voorwaarts

Uiteindelijk is het 2 augustus 1831, het begin van de Tiendaagse Veldtocht. Luitenant-generaal baron de Constant Rebecque zal als chef van de Generale Staf enige dagen voor het oprukken van de legers de nodige bevelen doen uitgaan.

Niet helemaal zeker is of Derk Leemans aan die Tiendaagse Veldtocht heeft deelgenomen. Het is goed mogelijk. Bij iedere Brigade is een batterij veldartillerie toegevoegd. Bij de 1ste, de 2de en de Reserve-divisie is een Bataljon Gelderse Schutters ingedeeld. Het kan natuurlijk ook dat het Bataljon van Derk, de halve Artillerie Compagnie, van het derde Bataljon der eerste Afdeeling Geldersche Schutterij, een verdedigende taak had. Bijvoorbeeld op de wallen van Breda.

Totdat Franse troepen ingrijpen, die de Belgen te hulp schieten, verloopt de veldtocht redelijk voorspoedig. Door dit ingrijpen en politieke internationale druk moet de opmars worden beëindigd.

Demobilisatie

Het veldleger blijft daarna toch gekantonneerd in de provincie Brabant. Het betekent, dat schutterij-onderdelen zich jarenlang in hun kantonnement moeten ophouden. Maar uiteindelijk, bij Koninklijk Besluit van 11 juni 1839, worden ook die eenheden ontbonden en naar huis gezonden.

De directeur-generaal van oorlog - belast met de uitvoering van dit Koninklijk bevel - verstrekt eenieder een fraaie oorkonde.

De vrijwilligers ontvangen het Metalen Kruis, terwijl ook andere onderscheidingen worden verleend.

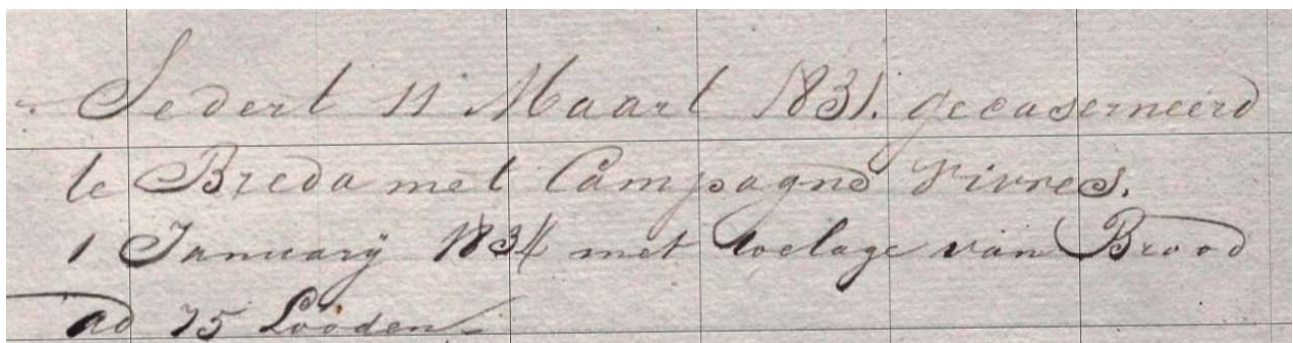
Derk Leemans en de Geldersche Schutterij

Tussen de regels door heb ik al aangegeven wat een en andere voor Derk betekent heeft. Voor het volledige beeld volgt hierna het totaal van wat ik tot op heden gevonden heb van Derk en de Geldersche Schutterij.. Derk blijft tot 1839 bij de Schutterij te Breda.

De achttien jaar oude schoenmakersleerling Derk wordt in 1827 ingeschreven in het militieregister van Nijmegen. Dat is in die tijd de leeftijd waarop dat gebeurt. In 1829 wordt hij vrijgeloot. Hij wordt vrijwilliger, ingelijfd als kanonnier / tamboer bij de Halve Artillerie Kompagnie, derde Bataillon der eerste Afdeling Geldersche Schutterij.

Het Gelders Archief heeft een begin gemaakt met het digitaliseren van de de Controle- en administratieboeken van de Mobiele Schutterij in Gelderland. Uit de boeken blijkt dat het 3de Bataillon van de Eerste Afdeling Geldersche Schutterij, 6 compagnieën telt en 1 Artillerie compagnie. De boeken laten de Algemene Bewegingen van de compagnieën zien en per manschap de belangrijke gebeurtenissen als verlof of afwezigheid, bijvoorbeeld door ziekte.

Op 16 november 1830 verzamelen de 6 compagnieën in Tiel, ze komen daar afzonderlijk per compagnie uit plaatsen als Wageningen, Lienden, Valburg en Wagenberg. Op 1 december gaan de compagnieën op mars naar Harderwijk en worden daar gekazerneerd met vrije voeding. Dan op 26 januari 1831 gaan de compagnieën op mars naar Breda, waar ze 4 dagen later op de 30ste aankomen. Daar worden ze eerst gehuisvest met vrije voeding en begin februari gekazerneerd met campagne vivres*. Daarna zijn er ook bewegingen van compagnieën naar Wagenberg, Terheijden en Rijsbergen en soms weer terug naar Breda.

Afbeelding 8: Uit controleboek 1e Afdeling 3de Bataillon 1832-1839 Artillerie Compagnie 1834. Algemene Bewegingen Gelders Archief

* betekenis nog uitzoeken

De eerste registratie van de artillerie compagnie vind ik pas in 1832, 1833 en 1834. Wel is daar te lezen dat deze compagnie sinds 21 maart 1831 in Breda gekazerneerd is met campagne vivres en vanaf 1 januari 1834 met toelage van Brood en 75 Looden. Kennelijk is deze compagnie los van en later dan de andere compagnieën in Breda gearriveerd.

Uit de aantekeningen van de contoleboeken is niet te concluderen dat 1 van de compagnieën of de artillerie compagnie heeft deelgenomen aan de Tiendaagse Veldtocht van 2-12 augustus 1831.

NOMMERS.	NAMEN EN VOORNAMEN.	GRADEN.	WAPEN- NOMMER.	NAMEN DER OUDERS, DATUM VAN GEBORTE EN LAATSTE WOONPLAATS.	4 ^{de} Kwartaal 1830.	1 ^{ste} Kwartaal 1831.
21				Zoon van en van Geboren te den Laatst gewoond te		
22	Leemans, Derk vrijwilliger	tamboer	8	Zoon van Gerardus en van Maria Theresia Geboren te Nijmegen den 22 augustus 1809 Laatst gewoond te Slijk Ewijk	De familie van Leemans vrijwilliger	
23				Zoon van en van		

Afbeelding 9: Uit controleboek 1e Afdeling 3de Bataillon 1832-1839 Artillerie Compagnie 1832.

Bijzonderheden rond Derk Leemans

Gelders Archief

Van Derk worden in 1832 en 1833 aantekeningen gemaakt in de controleboeken. Zie afbeelding 9. Gemeld wordt dat Derk vrijwilliger is. Zijn numme: 22 en wapennummer : 8. Zijn vader en moeder, gedooptedatum en -plaats en waar hij het laatst gewoond heeft: Slijk Ewijk (even ten westen van Nijmegen). Bij de opmerkingen wordt vermeld dat hij op 31 januari in de ziekenzaal te Breda is en op 11 februari terug. Dat moet dus 1832 geweest zijn. De kwartaalnummering boven klopt dus niet. In 1833 wordt genoteerd dat Derk op 28 april met verlof voor 14 dagen is en dat hij op 6 mei terug is.

Als Derk in 1833 trouwt met Geertruij Hendriks worden 2 van haar 3 onechte kinderen gewettigd. De oudste, Wilhelmina (1825), niet. Het tweede kind, Maria (december 1828), wordt dus gewettigd. Dat kan betekenen dat Derk al zeker in het begin van 1828 in Breda verbleef. De artillerie compagnie waarvan hij deel uitmaakt komt echter pas in maart 1831 in Breda.

Bij de aangifte van het 3de kind van Geertruij, op 11 februari 1832, vermeldt Derk dat hij kanonnier is bij de Geldersche Schutterij te Breda. In het controleboek staat hij genoteerd als tamboer.

Na de Tiendaagse Veldtocht in 1831 blijven de Schutterijen tot in 1839 in Brabant gelegerd. De functie van tamboer vervult hij waarschijnlijk gedurende zijn dienstdtijd bij een dienstdoend onderdeel, 5 jaar.

Waarschijnlijk in 1835, blijkt uit diverse aktes, is Derk bij een rustende afdeling gekomen. In onze tijd zou je dat de reserve noemen. Deze periode duurt tot 11 augustus 1839. Dat volgt op het Koninklijk Besluit van juni 1839 om de eenheden te ontbinden. In die periode bij de rustende onderdelen, zo blijkt uit de aktes bij geboorte en overlijden van diverse kinderen, moet Derk in zijn eigen levensonderhoud voorzien. Hij is onder andere schoenmaker en sjouwer van beroep.

Geertruij en haar kinderen wonen dan in Wijk D, de Boschstraat nr. 294 in Breda. Het lijkt erop dat Derk ook in de tijd dat hij bij een rustende afdeling van de Schutterij zit in garnizoen gelegerd is. Zie het onderstaande Declaratoir van Woonplaats-verandering.

Heden den 11de September des jaars Achttien honderd negen en veertig is voor ons Burgemeester en Wethouders der Stad BREDA, verschenen Derk Leermans geboren te Nymegen oud 30 jaren beroep zyn tamboorn laatst gewoond hebbende te in garnizoen te Breda dewelke aan ons heeft vertoond en overgelegd een Declaratoir van Woonplaats-verandering, door zyn ontslag afgelegd voor het Plaatselijk Bestuur van de Geldersche Schutterij in dato 16 aug. 1839 En verklaarde voornemens te zijn om met en benevens (zijn huusv. Geertruij Antonia Hendriks en hunne kinderen Gerardus - Anna Maria - Wilhelmina en Andries Leermans alle geboren en woonende te Breda) zyn vast verblijf en woonplaats te houden binnen deze Stad in de Boschstraat Wijk D No. 294 Verzoekende dienvolgens als Inwoner dezer Stad, met en benevens de voorsz. tot zyn huisgezin behoorende personen, te worden ingeschreven. Waarvan akte. En is deze na gedane voorlezing onderteeckend, ten dage, maande en jare als in den hoofde dezes gemeld.

D Leermans

Afbeelding 10: Declaratoir van Woonplaats-verandering

Stadsarchief Breda

Uit dit declaratoir blijkt dat Derk op 11 augustus 1839 ontslag is verleend door het Plaatselijk Bestuur van de Geldersche Schutterij. Hij verzoekt als inwoner dezer stad met en benevens zijn gezin te worden ingeschreven op de Boschstraat Wijk D No. 294. Het gezin van Derk bestaat dan uit: Geertruij Antonia Hendriks en hun kinderen Gerardus*, Anna Maria, Wilhelmina* en Andries.

* dit vereist het nodige uitzoekwerk. Volgens de aktes die ik gevonden heb is Gerardus in 1834 overleden. Er zijn 2 Wilhelmina's; de onwettige Wilhelmina Hendriks (1825) en Wilhelmina (1836). Die kort na het opmaken van deze akte in december 1839 overlijdt.

Derk Leemans en Geertruij Anthonia Hendriks

Derk en Geertruij trouwen op 3 januari 1833 in Breda. Zoals gezegd geeft de trouwakte veel informatie in die dagen. Van Derk worden de namen van de ouders vermeld. Van Geertruij worden niet alleen de ouders vermeld, maar ook de grootouders van vaderlijke en van moederlijke zijde. Twee van de drie kinderen die Geertruij heeft worden gewettigd. Over Maria Hendriks (1828) en Gerardus Leemans (1832) wordt in de akte opgenomen: “verklarende dezelve te erkennen voor de hunnen en alzoo ingevolge de Wet als wettig te willen hebben beschouwd.” De akte is opgesteld in tegenwoordigheid van vier getuigen.

Het gezin Leemans – Hendriks bestaat dus bij huwelijk uit 5 personen: Vader Derk, moeder Geertruij, het onechte niet erkende kind Wilhelmina Hendriks en de twee bij huwelijk gewettigde kinderen Maria en Gerardus. Moeder Geertruij zal tot 1847, inclusief deze drie kinderen, 10 kinderen krijgen. Vier kinderen sterven heel jong, tussen het eerste en vijfde levensjaar. Van een kind weet ik het niet.

Als je als de oudste dochter Wilhelmina , onecht en niet erkend bent, draag je dat in je verdere leven lang met je mee in die tijd. Als het gezin in 1841 van Breda naar Zundert verhuist, stelt B en W van Breda een akte van goed gedrag op. Bij de vermelding over de samenstelling van het gezin, wordt voor wat betreft Wilhelmina genoteerd: “benevens haar onecht kind Christina Wilhelmina Hendriks oud 17 jaren”. En ook als Wilhelmina in 1845 te Zundert trouwt met Johannes Borghmans wordt in de trouwakte nog vermeld: “Minderjarige ongehuwde en onechte dochter van Geertruida Hendriks”. Moeder is overigens wel aanwezig bij de huwelijksvoltrekking.

Opmerkelijk het vijfde kind van Geertruij krijgt eveneens de voornaam Wilhelmina. Om deze Wilhelmina Leemans te onderscheiden van Wilhelmina Hendriks, kom je de laatste in latere aktes doorgaans tegen met de voornamen Wilhelmina Christina, een enkele keer als Christina Wilhelmina.

Kind van Geertruij Antonia Hendriks

- Wilhelmina Hendriks *1825-1907*

Kinderen van Geertruij Antonia Hendriks en Derk Leemans

- Maria Leemans *1828-1908*
 - Gerardus Leemans *1832-1834*
 - Johanna Leemans *ca. 1833-1837*
 - Wilhelmina Leemans *1836-1839*
 - Andries Leemans *1839-1839*
 - Geertruida Antonia Leemans *1840-1887*
 - Martinus Leemans *1842-*
 - Hendrikus Mathijs Leemans *1845-1897*
 - Hendrijetta Margrita Leemans *1847-1902*
-

De vier kinderen die zeer jong overlijden zijn het 3de t/m het 6de kind van Geertruij. Gerardus 1832 overlijdt in 1834, Johanna 1832 of 1833 overlijdt in 1837. Een heel groot drama volgt in december 1839. Op de 23ste overlijdt Andries 10 maanden oud en een paar dagen later op 2de kerstdag overlijdt de 3 jaar oude Wilhelmina.

In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat de zuigelingen- en kindersterfte in de 19de eeuw zeer hoog is. Als oorzaak wordt doorgaans verwezen naar de gebrekkige hygiënische situatie en epidemieën.

Diverse onderzoeken wijzen daarbij ook naar het taboe op borstvoeding in bepaalde religieuze kringen zoals katholieken en streng gereformeerden.

In november 1841 verhuist Derk met zijn gezin van Breda naar Zundert. Op 2 november 1841 stellen Burgemeester en Wethouders van Breda een verklaring van goed gedrag op ten einde aan hem te verstrekken tot behoorlijk bewijs van zijn woonplaats-verandering. Het gezin bestaat dan weer uit 5 personen. Naast vader en moeder zijn dat Wilhelmina (1825), Maria (1828) en Geertruida Antonia (1840).

In Zundert worden nog 3 kinderen geboren. Martinus (1842), van Martinus heb ik geen verdere aktes meer gevonden. Hendrikus Mathijs (1845) en Hendrijetta Margrita (1847). Vader Derk staat dan in de aktes als arbeider en moeder Geertruij als arbeidster.

Het jongste kind, Hendrijetta Margrita is mijn overgrootmoeder. Zij trouwt in 1868 te Breda met de 16 jaar oudere Laurenz Carl Brock. Laurenz Carl is in 1831 in Düsseldorf geboren. Hij is een voormalige militair.

Vader Derk overlijdt op 13 maart 1851 in Zundert. Hij is dan nog maar 41 jaar oud. Moeder Geertruij en haar kinderen blijven in eerst instantie in Zundert wonen. Op 23 december 1855 wordt haar kleindochter Dierkje Dientje geboren. Dierkje is de dochter van Maria. Moeder Maria en Dierkje worden bijgeschreven bij het gezin van moeder Geertruij. Als Maria in 1864 trouwt met Hendrik Bernardus Hausser wordt Dierkje gewettigd.

Op 27 oktober 1858 verhuist het gezin van Zundert naar Breda, eerst naar de Haagdijk. Wat later naar de Boschstraat.. Moeder Geertruij woont daar met haar 5 thuiswonende kinderen en haar kleindochter. Later krijgt haar dochter Hendrijetta Margrita 2 onwettige kinderen. Henrietta (1866) wordt slechts 4 maanden oud. In 1867 wordt Henrietta Margaretha geboren. Als Hendrijetta Margrita in 1868 trouwt met Laurenz Cart Brock wordt Henrietta Margaretha gewettigd.

Op 23 februari 1870 overlijdt Geertruij te Breda aan de gevolgen van een beroerte met een verlamming als gevolg. Dit staat met potlood in de marge van de akte vermeld. Geertruij is hiermee een van de weinige voorouders waarvan de oorzaak van het overlijden bekend is.

In het Jaar Een duizend Acht honderd Drie-en-dertig, den
 17^{den} dach van Januarij ten elf ure, des voornamdelijc

Compareerde voor ons Wethouder Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der
 Stad BREDA, Arrondissement BREDA, Provincie Noord-Brabant, ter eenre

N^o: 2

Leemans
 Derk
 en
 Geertuij
 Antonia
 Hendriks

Derk Leemans, Tambour bij de Luitue Artillerie Compagnie, derde Bataillon der eerste Infanterie Geldersche Schutterij, in garnizoen te Breda, geboren en wonende te Nijmegen, oud twee en twintig jaer, minderjarige mettig Zaar van mylen Gerardus Leemans, en van Anna Maria Opzamer, Zander bevaer, wonende te Nijmegen, laetstommende bij akte van toestemming in behoorlyken faem gepasfeerd; en ter andere zyde, Geertuij Antonia Hendriks, Zander bevaer, oud twee en twintig jaer, geboren en wonende te Breda, minderjarige mettige dochter van mylen Kalkhof Hendriks, en van myle Wilhelmina van den Brundel, kleindochter van mylen hare vaderlyke Grootander Gerrit Hendriks, en van Petronella Priem, en van myle hare moederlyke Grootander Jan van den Brundel, en van Christina Brookhof, blyvende al het voorschreven wat de respectien doopen daad extractien en het voornemde Convent Sub nummer een tot en met nummer tien overgeligd.

Afbeelding 11: Huwelijksakte Derk Leemans en Geertuij Hendriks 1833 1
 Stadsarchief Breda

Dewelken van ons gevorderd hebbende, alsnu te willen overgaan tot het plegtig vieren van het door hun voorgenomen Huwelijk, waarvan de afkondigingen zijn gedaan voor den ingang van ons Stadhuis, te weten: *den zesden den Zesdeen den en de laatste den dertien twintigsten December achttien honderd twee en dertig alsmede de Zonnen, Gelyken Certificaat Sub nummer etc. gedrukt bleef.*

En dewijl er ons geene tegenkating tegen gemeld Huwelijk is bekend gemaakt, zoo is 't, dat wij regt doende aan hunne vordering, na alle de bovengenoemde stukken, welke zullen gevoegd worden bij deze tegenwoordige akte te hebben doen voorlezen, alsmede het zesde hoofdstuk van den titel van het Burgerlijk Wetboek, handelende over het Huwelijk, thans nog in vigeur

aan den Bruidegom en aan de Bruid hebben afgevraagd, of zij elkanderen willen nemen tot Man en tot Vrouw, en dewijl elk hunner deze onze vraag toestemmend heeft beantwoord, zoo verklaren wij in naam der Wet, dat

Derk Leemans en Geertuij Hendriks door den band des huwelijks zijn vereenigd. Geerts hebben de konparanten aan ons gepresenteerd twee kinderen beiden te Breda geboren, het eerste genaamd Maria Hendriks, geboren den twee en twintigsten December achttien honderd acht en twintig, en het laatste genaamd Gerardus Leemans, geboren den elfden Februarifacht, tien honderd twee en dertig, verklarende dezelve te erkennen voor de hunnen en alzo ingevolge de Wet als wettig te willen hebben beschouwd.

Daarvan door ons akte is opgesteld tegenwoordigheid van Andries Bruyns, Harman, oud negen en veertig, Ladewyk Sloops, Klunmaker, oud vier en twintig, George Driight, particulier, oud zes en vyftig en Caspar Geerts, Kramer, oud vier en vyftig jaren, allen manende te Breda, demelken na dat aan hien mede van alles met lecture gegeven, dixi met ons getekend hebben en mit de Bruidegom, hebben de Bruid verklaard met te kunnen schrijven.

*D. Leemans
A. Bruyns
L. Sloops
G. Driight
C. Geerts*

De Wethouder Ambtenaar voornoemd,

J. Van der Meer

Afbeelding 12: Huwelijksakte Derk Leemans en Geertuij Hendriks 1833 2

Stadsarchief Breda

Afstammelingen van Derk Leemans en Geertruij Antonia Hendriks

Derk Leemans 1809-1851 & 1833 Geertruij Antonia Hendriks 1805-1870

- Wilhelmina Hendriks 1825-1907 & Johannes Borghmans 1824-
- Maria Leemans 1828-1908 & 1864 Hendrik Bernardus Hausser 1828-/1875 & 1875 Derk Burggraaf 1832-1883
- Gerardus Leemans 1832-1834
- Johanna Leemans ca 1833-1837
- Wilhelmina Leemans 1836-1839
- Andries Leemans 1839-1839
- Geertruida Antonia Leemans 1840-1887 & 1864 Otto Cordes 1836-
- Martinus Leemans 1842
- Hendrikus Mathijs Leemans 1845-1897 & 1878 Wilhelmina Louisa Schneider 1855-
- **Hendrijetta Margrita Leemans 1847-1902 & 1868 Laurenz Carl Brock 1831-1906**
 - Henrietta Leemans 1866-1866
 - Henrietta Margaretha Brock 1867-1886
 - Carl Hendrik Brock 1869-1869
 - Hendrik Mathijs Brock 1871-
 - Anna Maria Brock 1873-1934 & 1895 Petrus Martinus Janssen 1876-1940
 - **Geertruida Antonia (Trui) Brock 1874-1954 & 1895 Cornelis van Ekelenburg 1873-1904 & 1907 Marijnus (Marijn) van Sprundel 1880-1961**
 - Hendrik Karel (Hendrik) van Ekelenburg 1896-1972 & 1918 Theodora Maria Hubertina Stoot 1897-1971
 - Hendrijetta Margrita (Jet) van Ekelenburg 1899-1982 & 1916 Johannes Franciscus (Jan) de Lavoir 1895-1978
 - Louis Karel (Karel) van Ekelenburg 1901-1942 & 1925 Julienne Henriette Certeaux 1904-
 - Cornelia (Corrie) van Ekelenburg 1904-1927 & 1925 Pierre Marie Joseph Yaouanq 1899-1965
 - **Cornelis (Cees) van Sprundel 1906-1979 & 1938 Josina (Lucie) Schillemans 1913-2009**
 - Adrianus Cornelis Maria (Ad) van Sprundel 1951 & 1976 Maria Helena Anna (Ria) Boelhouwers 1950-2020
 - Anthonie (Toon) van Sprundel 1908-1991 & 1949 Renee Henriette Louise (Renee) Decamps 1912-1982
 - Carl Lorenz Brock 1876-1945 & 1903 Anna Maria Schreurs
 - Willem Brock 1878-1897
 - Wilhelmina Theresia Brock 1881-1918 & 1915 Francoijs Verbrugge ca 1885-
 - Dirk Caspar Brock 1885-1959 & 1915 Anna Geertuida van Dalen 1893-
 - Johannes Jacobus Brock 1887-